

Elise Storck

Jnspecteur Mertens en de apathische leraar

De media tonen de laatste tijd veel belangstelling voor onderwijs, meer dan ooit lijkt wel. En telkens is er een kleine hype waarbij een interview op de radio leidt tot reacties in kranten of op tv of andersom. Na jaren 'zwoegen in stilte' moet ons dat goed doen. Ineens lijkt maatschappelijk meer zichtbaar wat we doen. Eind januari was er ook zo eentje: inspecteur-generaal Ferdinand Mertens nam afscheid en deed nog eenmaal zijn zegje over de effecten van het onderwijsbeleid op het gebeuren in de klas. En, hoewel het ging over de jaren waarin hijzelf als hoogste baas van de onderwijsinspectie ongetwijfeld invloed gehad moet hebben op dat beleid, was het geen blij verhaal: 'De overdaad aan regels heeft het personeel apathisch gemaakt. De school is aan de verliezende hand.'

Het vertrouwen van de overheid in de docent

'En haar hart sprong op van vreugde'. Deze verwijzing naar de reactie van mijn naamgeefster op 'de' blijde boodschap is natuurlijk overtrokken, maar laat me toch niet helemaal los sinds ik op 13 januari j.l. in *De Volkskrant* de afscheidsboodschap las van scheidend inspecteur-generaal Mertens: 'Wat er in scholen gebeurt, moet een zaak van de professionals, de leerkrachten, zijn' zegt hij in het *Volkskrant*-interview met Xandra van Gelder en Margreet Vermeulen. Met deze ene zin verwoordt hij niet alleen mijn 'professionele' hartenkreet, maar ook een geluid dat haast taboe leek te worden en haaks staat op wat ik dagelijks ervaar als docent geschiedenis en als lerarenopleider.

Casus geschiedenis: verhalen vertellen mag niet meer, voor leuke werkvormen is geen tijd meer

Toen ik anderhalf jaar geleden vol verwachting begon als vakdidacticus/lerarenopleider aan de postdoctorale lerarenopleiding van de Leidse universiteit vermoedde ik niet dat ik ze zoveel zou tegenkomen: niet alleen de vermoeide leraar, maar ook de apathische docent-in-opleiding (dio), de docent van de toekomst.

Leuke geschiedenislessen met uitdagende werkvormen, die leerlingen actief betrekken bij het verleden zijn een noodzakelijke voorwaarde voor het bijbrengen van historisch besef en van

historische kennis die beklijft. Maar mijn collega-vakdidacticus en ik krijgen soms het gevoel een soort achterhoedegevecht te voeren. We worden geconfronteerd met dio's die ons afwisselend beschouwen als 'voorwereldlijk' (= stammend uit de tweede helft van de twintigste eeuw, toen er nog geen Studiehuis bestond) of als te progressief.

Veel van onze dio's krijgen op hun school niet meer dan vijf tot tien minuten per les de tijd voor klassikale werkvormen, want in het Studiehuis mag of kan niet meer klassikaal worden gewerkt, zo zeggen ze; de leerling moet immers zelfstandig werken. Verhalen door docent of leerling, samen bekijken en bespreken van video of film, een klassikaal onderwijsleergesprek, het houden van een tribunaal, debat of hoorspel, het zijn allemaal werkvormen die zich uitstekend lenen voor een activerende didactiek, maar bij weinig klassikale momenten en werkboeken vol (zin)volle(?) opdrachten komt het er niet van.

Onder het mom van 'zelfstandig leren' lijkt veel van het (geschiedenis)onderwijs verworpen tot een soort schriftelijke cursus. Leerlingen maken opdrachten uit het werkboek en lezen alleen die delen uit het leerboek die nodig zijn voor de beantwoording van de vragen.

Hoe voorkom ik dat de leerlingen klakkeloos en gedachteloos de antwoorden overschrijven uit boek of antwoordmo-

del? Hoe krijg ik ze zover dat ze snapten wat ze opschrijven? Hoe krijg ik het op mijn school gedaan dat ik op een *andere* manier les mag geven? Dat zijn de vragen van de betere dio's die zich verbazen over de saaiheid van de zelfstandigheidsformule van studieplanners die voornamelijk gevuld worden met het maken en nakijken van opdrachten uit het werkboek. Het zijn op dit moment de meeste gestelde vragen tijdens de colleges vakdidactiek en bij de begeleidingsbijeenkomsten. 'Als ik een leuke les geef, zadel ik mijn leerlingen op met extra huiswerk, want anders krijgen ze de studieplanner/ het werkboek niet af' is het dilemma van menig docent.

Als ik mij niet zou generen een enigszins overtrokken beeld te schetsen, dan zou ik zeggen dat het onderwijs in de bovenbouw van havo en vwo veelal in hoog tempo gaat lijken op een schriftelijke cursus. Weinig zelfstandig, want rooster, tempo en wat er geleerd en gedaan moet worden zijn zaken die toch buiten de leerling om worden bepaald door overheid, sectie of docent. En vaak weinig actief, want vrij gedachteloos antwoorden opschrijven is niet actiever dan ongeïnspireerd naar een docent luisteren. Waar het Studiehuis volgens mij ooit bedoeld was om 'actief en zelfstandig leren' te bevorderen, is de nadruk zowel in de aanloop als in de uitvoering vooral komen liggen bij 'zelfstandig' en is 'actief' in de hoek der vergetelheid geraakt.

Dat 'klassikaal' ook heel 'actief' kan zijn blijkt uit de lovende verhalen over het moderne Nederlandse rekenonderwijs op de basisschool, waar de interactie tussen leerlingen onderling een belangrijke factor is en er tegelijkertijd binnen klassikale werkvormen aandacht is voor verschillende rekenstrategieën, ja, deze worden zelfs uitgebuit. Maar deze bevindingen worden nauwelijks doorgetrokken naar het Studiehuis. De leraar lijkt massaal vervangen door het werkboek.

Het Studiehuis uit de Steigers: hoe een droom niet uitkwam

Maar wat is er dan gebeurd? Ik herinner me toch echt dat er aanvankelijk voor de invoering van het Studiehuis een redelijk groot draagvlak bestond, juist onder betrokken docenten? Ik hoorde ook bij die mensen die zagen dat in het bestaande onderwijs veel

leerlingen trekjes kregen van inactieve, vervelde consumenten en docenten het predikaat 'lesboeren' verwierven. Hier lagen nieuwe uitdagingen en nieuwe mogelijkheden om binnen je school te praten over onderwijs, over wat je ermee zou willen en hoe je dat samen aan zou pakken.

Maar toen is helaas vooral gebeurd wat Mertens treffend weergeeft in zijn interview: het initiatief is bij de docenten weggehaald. Er kwam al snel een eenzijdige interpretatie van 'actief & zelfstandig'. De eerste studiebijeenkomsten, zoals de door de overheid georganiseerde *Studiehuis in de steigers*-bijeenkomsten werden enthousiast bezocht.

Maar al gauw bespeurde ik bij mezelf enige teleurstelling. Ze gingen in mijn herinnering vooral over 'Studiwijzers' en niet veel verder dan dat. Wie op nascholingsbijeenkomsten vanuit professionele betrokkenheid vraagtekens zette en discussies wilde aangaan werd veel te vaak beticht van conservatisme en ingedeeld bij de groep docenten 'die de hakken in het zand zette'. En dan was er nog die tweede remmende factor: de tijd. Want ondertussen slurpte de dagelijkse schoolpraktijk ook veel tijd en energie. Je had soms toch al het gevoel dat je nauwelijks tijd had om je lessen goed voor te bereiden. Dus lag het voor de hand om dit soort zaken voor de langere termijn vooruit te schuiven naar de vakanties. Maar ja, menige vakantie begint met een tas vol correctiewerk en je kinderen menen terecht dat vakantie ook echt 'vakantie' betekent.

En zo verging het veel docenten. Het aanvankelijke optimisme vergleed in angstig scepticisme: waar haal ik de tijd vandaan om mij en mijn leerlingen goed voor te bereiden op de veranderingen? Hoeveel lestijd houden we nog over? Geloof Netelenbos de uitgevers echt wanneer ze beweren dat de schoolboeken op tijd klaar zijn? Die ideeën over 'gedeelde sturing' klinken aantrekkelijk, maar hoe doe ik dat in de praktijk? En als daar geen kant-en-klare oplossingen en cursussen voor bestaan, hoe kom ik aan de tijd om me daar (samen met collega's) op voor te bereiden en mee te experimenteren? Serieuze vragen als deze werden en worden vooral helaas vaak gepareerd met 'er heeft teveel een klaagcultuur in het onderwijs', 'gezien de tekorten op de onderwijsarbeidsmarkt kun je dit

niet maken', 'je moet juist enthousiasme uitstralen'. Natuurlijk waren er klagers, zoals overal. Maar dat veel van deze zorgen werden geventileerd door betrokken leraren vanuit hun deskundigheid, is naar mijn idee te weinig onderkend. En ondermeer dat is fruikend voor de motivatie.

Problemen? Niet zeuren, dat regelen we wel even snel van bovenaf!

Als ik naar het geschiedenisonderwijs kijk, lijkt Mertens dus gelijk te hebben. De overheid heeft geprobeerd het onderwijs te verbeteren met plannen die van bovenaf zijn opgelegd. Die regels zijn in de laatste decennia van de twintigste eeuw steeds gedetailleerder geworden. Het gaat vaak om ogenschijnlijk goede ideeën en plannen, maar de uitwerking wordt overgelaten aan de creativiteit en inzet van mensen die vaak hun (terechte en onterechte) twijfels hebben en daarvoor nauwelijks tijd en middelen krijgen. Vaak liggen er ook problemen onder die niet worden opgelost: sterk verminderde lestijd, hoge werkdruk van docenten, geringe aandacht voor (vak)didactiek, onzekerheid of je het vak volgend jaar nog wel zult geven, fusies.

Als dan blijkt dat de plannen niet tot tevredenheid in praktijk worden gebracht, worden er gewoon weer nieuwe plannen gemaakt... Geen wonder dat sommige docenten 'slijten', apathisch worden.

En vraag het vooral niet aan de docent voor de klas.

En het lijkt niet beter te worden. Niet in het geschiedenisonderwijs althans, want juist op het moment dat de meeste geschiedenisdocenten in de herfst van 1999 hun eerste schreden zetten in het Studiehuis werd weer een nieuwe commissie geïnstalleerd die het hele geschiedenisonderwijs op de schop ging nemen. Klachten over de kwaliteit van het geschiedenisonderwijs, vooral sinds eind jaren tachtig geventileerd door politici en academici in ondermeer in kranten als de *NRC* en gevoed door een wat onbenullig onderzoekje van het *Historisch Nieuwsblad* naar de historische feitenkennis van Kamerleden waren ondermeer de aanleiding. De oplossing is weer gezocht in weer nieuwe en verdergaande regelgeving over de inhoud van het geschiedenisonderwijs. En de plannen kwamen weer op de ouderwetse manier tot stand, vergelijkbaar met de Basisvorming en de

Tweede Fase: relatief kleine clubs werken in veel te korte tijd onder de verplichting tot geheimhouding plannen uit, er volgt een schamele veldraadpleging en de mensen voor de klas worden min of meer voor voldongen feiten gesteld die zij mogen uitvoeren, met een beetje pech zonder goede, tijdig gereedgekomen, in de praktijk beproefde methodes.

Een uitgebreide analyse van de mogelijk magere kwaliteit van het geschiedenisonderwijs ligt er niet aan ten grondslag.

Waarom nieuwe plannen weinig kans van slagen hebben

Toch liggen enkele factoren voor de hand. Sinds de invoering van de Mammoetwet nam het aantal lesuren drastisch af en de ontwikkeling van de geschiedenisdidactiek vindt voornamelijk plaats in het kader van 'liefdewerkoud-papier' (zelfs de vakdidactici aan de grootste eerstegraads lerarenopleiding voor geschiedenisdocenten in Nederland krijgen geen tijd voor onderzoek en ontwikkeling). En de thema's worden voor de komende (tientallen) jaren zo gedetailleerd voorgeschreven dat menig docent weinig ruimte zal overhouden om in de toekomst thema's te kiezen die passen bij hemzelf en bij die leerlingen op die school waar hij of zij tegen die tijd werkt. Van de schoolboeken mag ook niet veel verwacht worden. Alom wordt over Tweede-Fase-boeken geklaagd: vaak is er sprake van haastwerk, om maar eerder klaar te zijn dan je concurrent. Een voor de hand liggende optie, verbeteren van het bestaande, is ogenschijnlijk niet echt aan de orde. En een nog veel voor de hand liggender optie: geef docenten de tijd om hun lessen goed te organiseren en hun onderwijs jaar op jaar te verbeteren, ligt kennelijk buiten het gezichtsveld van onze beleidsmakers.

Als je daar als leraar niet apathisch van wordt... Ik vraag mij werkelijk af hoeveel geschiedenisdocenten het kunnen opbrengen binnenkort de nieuw ontwikkelde lessen weer overboord gooien en vol enthousiasme beginnen aan de uitvoering van de nieuwe plannen. En tenslotte: daar waar leraren worden opgeleid, waar toekomstige leraren zouden kunnen leren hun lessen aantrekkelijker te maken dan de lessen die inspecteur Mertens veelal bijwoonde, lijkt het er ook niet beter op te worden. Voor onderzoek en ontwikkeling van

een betere geschiedenisdidactiek is nauwelijks of geen tijd. In Leiden heeft het College van Bestuur forse bezuinigingen aangekondigd, ondanks het tekort aan leraren en groeiende instroom van mensen die leraar willen worden. In de kranten valt te lezen dat tweedegraads lerarenopleidingen moeten bezuinigen en opleidingen afstoten en binnen die opleidingen is steeds minder plaats voor vakinhoud en vakdidactiek. Wanneer de opgeleide mensen eenmaal leraar zijn, rest hen in praktijk niet zoveel tijd voor een goede voorbereiding van de lessen en nadenken over activerende en uitdagende didactiek.

In het perspectief van dit treurige verhaal zijn de uitspraken van iemand als Mertens verheugend. Jammer dat hij het nu pas zegt, nu hij weggaat, onbegrijpelijk dat hij er in zijn positie niet naar heeft gehandeld...

En nu? Geef de professionele docent het woord... en de tijd!

Een sprankje hoop bieden de plannen die staatssecretaris Adelmund en minister Hermans eind vorig jaar ontvouwden voor hun onderwijs op de langere termijn. Meer verantwoordelijkheid en vrijheid voor het veld, was hun parool. In de pers was vooral aandacht voor zaken als financiering, maar een optimistische lezer ziet ook aanknopingspunten voor het doortrekken van deze lijn naar didactiek en inhoud.

Maar ook hier schuilt een levensgevaarlijke adder onder het gras. Laat het alsjeblieft meer zijn dan alleen maar afschuiven naar de scholen. Laat het er niet op aan komen, dat je door je school 'gedwongen' wordt hoge cijfers te geven omwille van leerlingenaanmeldingen en subsidies en laat het er niet op aankomen dat je als sectie geschiedenis de strijd moet aangaan met aardrijkskunde, maatschappijleer, Duits of natuurkunde om de uren. Maar laat het alsjeblieft wel betekenen dat de professional voor de klas serieus wordt genomen en meer kansen krijgt om zich te professionaliseren en onderwijsvernieuwingen door te voeren.

Het Ministerie van Onderwijs heeft een prijsvraag uitgeschreven: wie binnen zeven weken een plan bedenkt om het onderwijs te verbeteren, krijgt een ton om dat plan uit te werken. Ik heb er de komende zeven weken geen tijd voor, want ik ben met de vijfde klassen net begonnen aan de twee-

de fase, maar als ik verantwoordelijk was voor het onderwijsbeleid zou ik:

- Even stoppen met nieuwe plannen: vooral eerst kijken wat er aan en op basis van de oude kan worden verbeterd.
- Docenten weer serieus nemen en.
- Vooral voldoende tijd geven voor de voorbereiding en evaluatie van hun onderwijs.
- Serieus werk maken van de ontwikkeling van de didactiek: niet alleen door het instellen van een of meer leerstoelen vakdidactiek voor bijvoorbeeld vakken als geschiedenis, maar ook door het opbouwen van een complete 'infrastructuur', waarin docenten (met hun leerlingen), (vak-)onderwijsbegeleiders, methodenschrijvers, lerarenopleiders, schoolboekenauteurs en wetenschappers samen werken aan beter onderwijs.

Leve de volhouders!

Ondertussen gaat het onderwijs natuurlijk nog gewoon door. En ook al lijkt ik wat pessimistisch, ze zijn er nog, die enthousiaste collega's, die zich niet laten ontmoedigen. Onlangs kwamen we, op zoek naar een middelbare school voor onze Joep, een biologiesectie tegen, die nog volop bezig was keuzes te maken, na te denken over zinvol en effectief onderwijs en vandaag kwam ik er nog een tegen in mijn e-mailbox:

'Alle dingen die jij noemt, video, debat, klassikale bespreking van opdrachten, verhalen vertellen, ik doe het nog steeds allemaal. Ik werk nu met een studiewijzer in 3 vwo, maar blijf gewoon ook lesgeven als 'Myriam' en niet als een robot! (...) Volgend jaar start bij mij 4 vmbo, theoretische leerweg - dan zit ik dus ook met sectorwerkstuk, enzovoort. Ach, daar maak ik ook weer iets aardigs van. En vooral: iets herkenbaars VAN MIJ! (...) Ik denk ook wel eens dat lesgeven, boeiend lesgeven, uitstraling hebben, echt van leerlingen houden, dat soort zaken, nogal zeldzaam zijn. Mensen voelen zich historici, onderzoekers, opleiders, doctorandi, enz. Ik zeg altijd: ik ben schooljuffrouw, ik geef het vak geschiedenis.'

En ten slotte zijn er niet te vergeten de dio's die afgelopen weken wél op maandagmiddag vol enthousiasme hebben zitten zwoegen om zo leuke en goed mogelijke proefwerkvragen te maken.

